Şahin, M. (2018). Apollonia Nekroplü kurtarma kazıları 2016-2017 mezar tipleri üzerine bir inceleme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 7*(4), 2788-2812.

*Uluslararası **T**ürkçe **E**debiyat **K**ültür **E**ğitim Dergisi Sayı: 7/4 2018 s. 2788-2812, TÜRKİYE*

Araştırma Makalesi

APOLLONIA NEKROPLÜ KURTARMA KAZILARI 2016-2017 MEZAR TİPLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Mustafa ŞAHİN*

Geliş Tarihi: Ekim, 2018 ***Kabul Tarihi: Aralık, 2018***

Öz

Bursa ili, Nilüfer ilçesi, Gölyazı Mahallesi'nde yer alan ve antik coğrafyada Bithynia ile Mysia Bölgeleri'nin güney sınırında bulunan Apollonia kentinin Nekropolü'nde define kazılarının artması üzerine Kültür ve Turizm Bakanlığının izni ile Bursa Müzeler Müdürlüğünün başkanlığında ve Uludağ Üniversitesinin bilimsel danışmanlığında 2016-2017 yıllarında kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir. Kazılar esnasında açığa çıkartılan 27 adet mezarda birbirinden farklı 9 tip bulunmaktadır. Kurtarma kazıları ile ilgili geniş bir tanıtım 2018 yılında yayınlanan Apollonia a.R. Araştırmaları Serisi'nin ilk bandı olan Nekropol Kazıları 2016-2017 isimli kitapta yer almaktadır. Bu makalemizde, tespit edilen mezarlardaki tipler için önerdiğimiz terminoloji yeni güncellemeler ile birlikte tartışılmaktadır.

Makalede diğer bir dikkat çekmek istediğimiz konu, Apollonia kentinin adıdır. Apollonia literatürde "Apollonia ad Rhyndacum" olarak bilinmektedir. Rhyndakos kenarındaki Apollonia anlamına gelen "ad Rhyndakos" sıfatını oluşturan Rhyndakos (Kocasu / Orhaneli Çayı), Apolyont/Uluabat Gölü'nü beseleyen bir ırmaktır. Ancak Rhyndakos / Kocasu, Apollonia kentinin yaklaşık 15 *km* güneybatısından göle karışmaktadır. Diğer bir ifade ile Gölyazı'da bulunan Apollonia'nın Rhyndakos / Kocasu ile doğrudan herhangi bir ilişkisi bulunmamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Apollonia ad Rhyndacum, Bithynia, mezar tipleri, mezar terminolojisi, nekropol, ölü gömme gelenekleri.

SALVAGE EXCAVATIONS AT THE NECROPOLIS OF APOLLONIA IN 2016-2017 AN ANALYSIS ON GRAVE TYPES

Abstract

Salvage excavations at the Necropolis of ancient city of Apollonia, which is located in Gölyazı neighbourhood at district of Nilüfer in the city of Bursa today, and on the southern border of Bithynia and Mysia regions according to ancient geography, took place in 2016 and 2017 because of the increased illicit excavations. 9 different types of graves are identified from 27 graves which were unearthed through the excavations. In this article, the terminology we suggested for the types of graves detected in Apollonia will be discussed with new updates.

Another point we would like to draw attention to be the name of the city of Apollonia. Apollonia is known as Apollonia ad Rhyndacum in the literature. "ad Rhyndacum" means near the Rhyndacum, and this stream

* Prof. Dr.; Uludağ Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, mustafasahin@uludag.edu.tr.

(known as Kocasu/Orhaneli Stream today) feeds Lake Apolyont/Uluabat. However, the Rhyndacum/Kocasu Stream flows into the lake about 15 *km* southwest of the city. In other words, Apollonia, which is located in modern Gölyazı, has no direct relationship with Rhyndacum / Kocasu.

Keywords: Apollonia ad Rhyndacum, Bithynia, burial traditions, grave types, grave terminology, necropolis.

Bursa ili, Nilüfer ilçesi, Gölyazı Mahallesi'nde yer alan Apollonia antik kenti Uluabat Gölü'nün kenarında uzanmaktadır. Modern yerleşimin altında kalan Apollonia, antik coğrafyada Bithynia ile Mysia Bölgeleri'nin güney sınırında kalmakta olup Olympos (Uludağ) ile Propontis (Marmara Denizi) arasında, Apolloniatis Gölü'nün (Uluabat Gölü) kıyısında bulunmaktadır (Resim 1). Bursa-İzmir karayolunun 35. kilometresinden güneye sapıldığında 7 *km* içeridedir. Modern yol, yerli halk tarafından "Gâvur Mezarlığı" olarak adlandırılan nekropolün ortasından geçerek Gölyazı'ya ulaşmaktadır. Apollonia kentinin Nekropolü'nde define kazılarının artması üzerine Kültür ve Turizm Bakanlığının izni ile Bursa Müzeler Müdürlüğünün başkanlığında ve Uludağ Üniversitesinin bilimsel danışmanlığında 2016-2017 yıllarında kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir[1]. Kazılar esnasında açığa çıkartılan 27 adet mezarda birbirinden farklı 9 tip bulunmaktadır. Kurtarma kazıları ile ilgili geniş bir tanıtım 2018 yılında yayınlanan Apollonia a.R. Araştırmaları Serisi'nin ilk bandı olan "Nekropol Kazıları 2016-2017" isimli kitapta yer almaktadır (Şahin ve Özbey, 2018). Bu yazımıza konu olan makalede, tespit edilen mezarlardaki tipler için önerdiğimiz terminoloji yeni güncellemeler ile birlikte tartışmaya açılacaktır.

Gölyazı'da yer alan Apollonia, Apollonia ad Rhyndakos olarak tanınmaktadır. Bilindiği gibi, Apollonia Antik Dönem'in moda kent isimlerden birisi olması nedeniyle kent isimleri bir takım sıfatlarla birbirlerinden ayırt edilmeye çalışılmıştır[2]. Bugüne kadar Gölyazı'da bulunan kentin Apollonia ad Rhyndakos olduğu kabul görmüştür. Rhyndakos kenarındaki Apollonia anlamına gelen "*ad Rhyndakos*" sıfatını oluşturan Rhyndakos (Kocasu/Orhaneli Çayı), Apolyont / Uluabat Gölü'nü beseleyen bir ırmaktır. Ancak Rhyndakos / Kocasu, Apollonia kentinin yaklaşık 15 *km* güneybatısından göle karışmaktadır. Diğer bir ifade ile Gölyazı'da

[1] Nekropol kazıları, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izni ile, Bursa Müzeleri Müdürlüğü Başkanlığında, Uludağ Üniversitesi adına yürüttüğümüz kurtarma kazı ve araştırmalar Nilüfer Belediyesi tarafından desteklenmiştir. Bursa Müzeleri Müdürlüğü adına kazı başkanlığını üstlenen A. Sinan Özbey'e, Kazının sponsorluğunu üstlenen Nilüfer Belediyesi Başkanı Mustafa Bozbey'e minnettarım. Bursa Müze Müdürlüğü adına çalışmalara katılan Hakan Bay ve Uğur Ayhan'a, Nilüfer Belediyesi adına destekte bulunan Onur Ulutaş ve arkeolog Nurgül Çetin'e teşekkür ederim. Kazıya heyet üyesi olarak katılan Arş. Gör. Gonca Gülsefa ve Arş. Gör. Hazal Çıtakoğlu'na, doktora öğrencisi Metehan İhtiyar'a, yüksek lisans öğrencileri Aslıhan Akova, Asya Karacadağlı, Fatma Selbik, Mustafa Uğur Ekmekçi, Murat Akın, Osman Ercan, Tuğba Miran, Uygar Ozan Usanmaz ve lisans öğrencileri Alihan Ural, Büşra Okumuş, Cihan Çalışkan, Ece Erik, Edanur Kaplan, Elif Çalık, Fadime Merve Kızılçay, Fatma Gerim, Gamze Boy, Gamze Budak, Harun Görer, Hülya Subaşı, Minel Çavdar, Murat Aydın, Sevilay Dedeağa ve antropolog Semih Onur'a teşekkür ederim.

[2] Karia, Thrakia, Pisidia, Illyria ve Mysia bölgeleri de dahil olmak üzere antik coğrafyada Apollonia ismiyle anılan otuzun üzerinde kent bulunmaktadır. Ayrıca *bk.* RE II.1 (Stuttgart 1895), 111 *vd. bk.* Apollonia (G. Hirschfeld).

bulunan Apollonia'nın Rhyndakos / Kocasu ile doğrudan herhangi bir ilişkisi bulunmamaktadır[3]. Antik yazarlardan Strabon, Apollonia ad Rhyndakos kentinin Daskylitis / Manyas Gölü'nün yakınlarında bulunan Rhyndakos Çayı'nın kenarında yer aldığı ve Kyzikoslular'a ait olduğunu yazmaktadır (Strabon, 60, C575, s. 10). Strabon'un ifadesinden, kentin bir gölün kıyısında değil Rhyndakos Çayı'nın kenarında bulunduğu, yakınında bulunan gölün de Uluabat Gölü değil, Manyas Gölü olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Apollonia a.R. kentinin yeri tanımlanırken de Rhyndakos'un ağzı yani çıkışı gösterilmektedir. Bununla birlikte W. M. Ramsay, Aziz Quadratus'un Miletoupolis'e gitmek için izlediği yolu tarif etmektedir: "Nikomedia'dan alınarak Nikaia'ya, oradan Apameia'ya, oradan Caesarea'ya, oradan Apollonia'ya ve oradan da Rhyndakos Nehri üzerinden Miletoupolis'e ulaştıklar"[4]. Diğer bir ifade ile Mudanya üzerinden Zeytinbağı / Trilye yakınlarında bulunan Caesarea Germanica / Kapanca'ya[5], oradan da Apollonia ulaştıktan sonra, Rhyndakos Nehri üzerinden Miletoupolis'e varılmıştır. Bu tanımlama, günümüzde Gölyazı'ya lokalize edilen Apollonia a.R. kentinin yol güzergahının dışında kalmaktadır. Bu nedenle ilk olarak E. Schwertheim'ın ortaya attığı gibi, Apollonia a.R. kentinin yerini Gölyazı'da değil de, Uluabat Gölü'nün çıkışından Rhyndakos'un Marmara Denizi'ne döküldüğü bir yerlerde aramak daha doğru olacaktır[6]. Bu şüpheyi Gölyazı'da bugüne kadar yapılan araştırma ve kazılarda antik kentin Apollonia a.R. olduğunu gösterir herhangi bir yazılı belgeye ulaşılamamış olması da artırmaktadır. Bu nedenle yazılı bir belge bulunana kadar kentin adının şimdilik Apollonia olarak anılmasının doğru olacağı kanaatindeyiz.

Antik yazılı kaynaklarda Apollonia'nın ilk kuruluş tarihi hakkında hiçbir bilgi yoktur. Ancak bazı bilim insanları Apollonia'da darp edildiğini düşündükleri birkaç sikke yardımıyla kentin tarihini Hellenistik Dönem'den erkene, örneğin *MÖ* 5. yüzyılın ortalarına (Wroth, 1964, s. 8), götürmeye çalışmaktadır. Apollonia'nın adının geçtiği en erken tarihli yazılı belge Miletos'da (Milet) bulunmuştur; *MÖ* 2. yüzyılın ortalarına tarihlenen yazıtta, koloni kent Apollonia'nın ana kent Miletos ile olan ikili ilişkisini yenilemek için bir heyet gönderdiğinden bahsedilmektedir[7]. Bu yazıtın Apollonia'nın Miletos'un kolonisi olarak kurulduğuna dair bir kanıt olduğunu düşünenler de bulunmaktadır. Kentte *MÖ* 218 - 188 yılları arasında bir süre Pergamon (Bergama) egemenliği görülmektedir. Ancak, kentin yönetimi 183 yılında Romalılar tarafından Pergamon Kralı II. Eumenes'in elinden alınarak Bithynia Kralı I. Prusias'a

[3] Bu konuya dikkatimizi çeken ve bölge hakkında engin bilgileri ile bizi yönlendiren Prof. Dr. E. Schwertheim'a bir kez daha teşekkür etmek isteriz.
[4] Ramsay 1960, 196.10. - Öz 2017, 40 dn 46.
[5] Caesarea Germanica kenti daha önce tarafımızdan Kapanca'ya lokalize edilmiştir. Ayrıca *bk.* Şahin *vd.*, 2011: 203 *vd*.
[6] E. Schwertheim, henüz yayınlanmamış olan *Apollonia a.R. Testimonien und Inschriften bis in byzantinische Zeit* isimli kitabında konuyu detaylı bir şekilde irdelemektedir.
[7] Kawerau - Rehm 1914, Nr. 155. – E. Schwertheim, *age*., 5 dn. 7.

verilmiştir. Asya Kralı unvanını taşıyan Pergamon Kralı II. Attalos *MÖ* 154 yılında Bithynia kralı II. Nikomedes Monodous'u yenerek Apollonia'yı bir defa daha geri almıştır.

Apollonia'da Pergamon Krallığı öncesine ait herhangi bir belge veya sikke henüz yoktur. Apollonia isminin geçtiği ilk sikkelerin darpları Pergamon Krallığı Dönemi'ne denk düşen *MÖ* 2. yüzyılın ortalarına aittir[8]. Bu nedenle Apollonia'nın Bergamalılar tarafından *MÖ* 183 - 150 yılları arasında kurulduğunu kabul edenler de bulunmaktadır.

Apollonia, Pergamon Krallığı'nın *MÖ* 133 yılında Roma İmparatorluğu'na bağlanması ile Asya Eyaleti'nin bir parçası olmuştur. Bu dönemle birlikte kentin tekrar Miletos'un kolonisi olduğunu düşünenler bulunmaktadır. Ancak, kent Roma İmparatorluk Dönemi'nde "*civitas Iibera*" ayrıcalığına (özgür kent statüsü) sahiptir. Diğer bir ifade ile kendi iç işlerinde bağımsız; ancak dış ilişkilerde Roma'ya karşı sorumlu ve onunla birlikte hareket etmektedir. Ayrıca, "*civitas stipendiaria*" statüsüne sahip olduğu için Asya Eyaleti'ne vergi ödemektedir.

Apollonia, 19. yüzyıl seyyahlarından başlayarak klasik arkeologlar, epigraflar ve Ortaçağ Dönemi uzmanlarının ilgisini çekmiştir. Kent, ilk olarak 1842 yılında W. J. Hamilton tarafından lokalize edilmiştir (Hamilton, 1842). M. P. Lé Bas ve S. Reinach tarafından 1888'de yayınlanan kitap özellikle mimari yapı ve heykeltıraşlık eserlerinin gravürleri ile dikkat çekmektedir (Lé Bas, 1888). F. W. Hasluck, Kyzikos ve çevresini tanıtan 1910 tarihli kitabında Apollonia'dan da yer bahsetmektedir (Hasluck, 1910). C. Mango, 1979 tarihli makalesinde, Halilbey Adasında bulunan Aziz Konstantin Manastırı mercek altına almıştır (Mango, 1979: 329 *vd*.). S. Y. Ötüken, A. Durukan, H. Acun, S. Pekak, 1986 yılında yayınlanan "Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler" isimli serinin 4. kitabında Gölyazı'da bulunan Bizans ve Türk Dönemi yapılarını incelemektedirler (Ötüken *vd*., 1986, s. 16-22). B. Yalman'ın 1986 yılında yayınlanan Apollonia hakkındaki kısa makaleye kadar kentin arkeolojisi pek fazla dikkat çekmemiştir (Yalman, 1987, s. 7-12). Sonrasındaki ilk ciddi araştırma 1990 yılında yayınlanan A. Abmeier'in kentin tarihini irdelediği makalesidir (Abmeier, 1990, s. 1-16). Bunu S. Ayberk başkanlığında 2002 – 2010 yılları arasında sürdürülmüş olan arkeolojik yüzey araştırması takip eder[9]. A. K. Öz, S. Aybek ile yapmış oldukları yüzey araştırmasında elde ettikleri bulguların bir bölümünü tanıttığı kitapta Gölyazı'dan da bahsetmektedir (Öz, 2017). Tarafımızdan başlatılan Bursa ve İlçeleri Kültür Envanteri Projesi kapsamında, Nilüfer ve mahallerinde 2015 yılında yaptığımız yüzey araştırması esnasında Gölyazı'ya da uğranmış ve elde edilen bulgular araştırma kitabının 1. cildinde yayınlanmıştır (Şahin, 2016). Bugüne kadar kentin nekropolünü

[8] Sikke betimlerinden kerevit ticaretinin ve Apollon kültünün Apollonia için önemli olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca *bk.* Fritze 1913: 63 *vd.*

[9] Yüzey araştırmasında elde edilen bilgiler 2016 yılında S. Ayberk ve B. Dreyer editörlüğünde yayınlanmıştır. Ayrıca *bk.* Aybek - Dreyer 2016.

doğrudan ilgilendiren ilk ve tek akademik çalışma B. Tomay'ın 2015 yılında Doç. Dr. Derya Şahin'in danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezidir (Tomay, 2015).

Hem tarihçe, hem de araştırma tarihinden anlaşıldığı gibi, Apollonia kentinin nekropolü ile ilgili Tomay'ın çalışması dışında doğrudan yapılan bir araştırma söz konusu değildir. Bu çalışma da yüzey araştırmasında tespit edilen ve defineciler tarafından tahrip edildiği anlaşılan birkaç mezarın tespitinden öteye geçememiştir.

Bursa-İzmir karayolunun 3. *km* güneyinden başladığını tahmin ettiğimiz nekropol alanı, antik kentin girişini belirleyen kule kalıntısına kadar yaklaşık 4 *km* devam etmektedir (Resim 1). Apollonia Nekropolü'nde kurtarma kazılarına başlamadan önce alanı tanımak için sahada yüzey araştırması yapılmış ve nekropolün sınırlar belirlenmeye çalışılmıştır (Şahin, 2016, s. 193-195). Elde ettiğimiz verilere göre nekropol sahasının sit alanı olarak belirlenenden daha geniş bir satha yayıldığı anlaşılmıştır. Yeni tespitlerimizden sonra Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 01.06.2018 tarih ve 7910 sayılı kararı ile nekropol alanının tamamı 1. derece arkeolojik sit kapsamına alınmıştır (Şahin ve Özbey, 2018).

Nekropol sahasında sürdürülen kurtarma kazıları ile defineciler tarafından önceden açılarak dağıtılan mezarları temizlemek, en azından nekropolün bir bölümünü koruma altına almak ve çevre düzenlemesi yaparak başlangıçtan günümüze kadar defin ve ölü kültünü anlatan bir arkeopark kazandırmak amaçlanmıştır. Ayrıca, nekropol kazılarında bulunabilecek *MÖ* 2. yüzyıldan daha erkene giden herhangi bir buluntu, Pergamon Krallığı öncesine ışık tutacağından kentin ilk kuruluşu ile ilgili tartışmalara da yeni bir boyut kazandıracaktır.

Yüzeyde görülen mezarların kaçak kazılarla tahrip ve talan edilmesi üzerine 2016-2017 yıllarında 1275 (eski 503) numaralı parselin içinde kalan yaklaşık 2,5 hektarlık bir alanda kurtarma kazıları yapılmıştır (Resim 2). Alanın nekropol sahası olduğunu gösteren en önemli işaret, daha önce defineciler tarafından dağıtılan khamosorion veya oda mezarlardır[10]. Mezarların kolay fark edilememe nedeni nekropol sahasının yüzeyinin bilinçli bir şekilde moloz taşlarla kaplanmış olmasıdır (Resim 3). Aslında bu taşların işlevi kazıların ilk günlerinde pek anlaşılamamıştır. Ancak kazılar ilerleyince taşların özellikle mezarların yerini gizlemek üzere araziye yayıldığı görülmüştür. Diğer bir ifade ile definden sonra mezar kapatılmış, sonrasında mezarın üzeri moloz taşlarla kamufle edilerek taşlık bir arazi görünümü verilmiştir.

Kazılarda öncelik, kaçak kazılarla tahrip edilen mezarlarda olmuştur (Resim 4-5). Kurtarma kazıları, yüzey araştırması esnasında belirlenen 5 sondaj alanında yapılmıştır (Resim 6). Kazılarda öncelik defineciler tarafından zarar verilen mezarları kurtarmaya yönelik olduğu

[10] Tomay, 2015, 28 *vd*. – Şahin ve Özbey 2018, M1, M2, M3, M4 ve M10 numaralı mezarlar.

için, sondaj alanları tahrip edilen mezarlara göre belirlenmiştir. Ancak açılan mezarlardan çoğunluğu şans eseri defineci tahribinden kurtulanlardan oluşmaktadır.

Sondaj 1'de M1 (Şahin ve Özbey, 2018, s. 28-41) ve M2 (Şahin ve Özbey, 2018, 42-52) olarak adlandırdığımız, *MS* 1. yüzyıldan - 14. yüzyıla kadar geniş bir zaman dilimi içerisine tarihlen[11] 2 adet khamosorion mezar bulunmaktadır. Daha önce defineciler tarafından dağıtılmış olan her iki mezar tekrar kazılmıştır. İskelete ait kemiklerden dizlerden aşağı bacakların in situ korunduğu M1 numaralı mezarın kuzey uzun yüzünde, 75 *cm* uzunluğunda, 25 *cm* genişliğinde bir tabula ansata içerisinde, harf yüksekliği 2 *cm* olan 3 satır Yunanca yazıt ve yazıtı ikiye ayıracak şekilde yerleştirilen bir adet Hermes Hermesi motifi yer almaktadır (Şahin ve Özbey, 2018, s. 28 *vd*. Görsel 29). M2'de ise lahit teknesinin her iki uzun yüzünde bilinçli olarak açıldıklarını düşündüğümüz iki adet oyuk bulunmaktadır; kuzeydeki 14 *cm* çapında, 20 *cm* derinliğinde, güneydeki ise 15 *cm* çapında, 32 *cm* derinliğindedir (Şahin ve Özbey, 2018, s. 44 *vd*. Görsel 48-49).

Sondaj II'de yer alan M3 (Şahin ve Özbey, 2018, s. 54-63) ve Sondaj III'de bulunan M4 numaralı mezarlar (Şahin ve Özbey, 2018, s. 64-71) da khamosorion tipindedir. Mezar hediyelerine göre *MÖ* 1 – *MS* 1. yüzyıllar arası tarihlenen M3 numaralı mezarda buluntu grubu homojen bir görüntü arz etmektedir. III. sondaj alanında yer alan M4 numaralı mezar defineciler tarafından açılıp tahrip edilmiş olsa da, mezar hediyeleri arasında *MÖ* 4. - 3. yüzyıla tarihlenen örneklerin bulunması oldukça önemlidir (Şahin ve Özbey, 2018, s. 67 Kat. M4-1 - M4-3). Çünkü Helenistik Dönem öncesi kentin varlığına dair elle tutulabilir ilk belgeler böylece ele geçmiş olmaktadır.

Büyük bölümü 12E'de olmak üzere 12D numaralı plan karenin kuzey çeyreğini kapsayan Sondaj IV, Sondaj III'ün yaklaşık 10 *m* güneyinde yer almakta olup 10 x 10 *m* ölçülerinde bir alanı kaplamaktadır (Şahin ve Özbey, 2018, s. 72-79). Bu sondaj alanı belirlenirken, defineciler tarafından tahrip edilen bir mezar göz önünde bulundurulmuştur (Şahin ve Özbey, 2018, s. 72 Görsel 73-75). Yüzeydeki moloz taşların kaldırılmasından sonra kuru duvarın mezarın etrafını çeviren bir peribolos duvarları olduğu anlaşılmıştır. Peribolos duvarı ile çevrili bir alanda bulunan mezarlar bir aileye ait olabileceğinden birlikte ele alınarak aynı numara altında alt başlıklar hâlinde isimlendirilmiştir; 5a, 5b, 5c, 5d (Resim). Peribolos duvarının dışında kalan, ancak Sondaj IV'ün içerisinde bulunan diğer mezarlar ise M6, M7, M8 gibi standart şekilde numaralandırılmıştır (Şahin ve Özbey, 2018, s. 80 Görsel 91). M9'da alt alta iki mezar gelmesi nedeniyle numaralandırma M9a, M9b şeklinde yapılmıştır (Şahin ve

[11] Bu durum, zaman içerisinde dışardan lahit teknesine akan buluntu olarak yorumlanabileceği gibi, tekrar kullanımla da açıklanabilir.

Özbey, 2018, s. 141 *vd*.). Yüzey temizliği esnasında bulunan MS 28-29 yıllarına tarihlenen bir adet Sardes sikkesi ise en ilginç buluntular arasında yer almaktadır (Şahin ve Özbey, 2018, s. 77 Kat. SIV-1).

Sondaj alanın yaklaşık ortasında yer alan ve peribolos duvarının içinde bulunan mezarlardan M5a ve M5b numaralı olanlar 2016 sezonunda, M5c ve M5d numaralı olanlar ise 2017 sezonunun ilk günlerinde açığa çıkartılmıştır (Şahin ve Özbey, 2018, s. 80-125). Alanın güneyinde peribolos duvarının üzerine gelecek şekilde yerleştirilen M5b numaralı mezar, tam sınırda olması nedeniyle peribolos içi kapsamında değerlendirilmiştir (Şahin ve Özbey, 2018, s. 80, Görsel 91).

Peribolos duvarı içerisinde gün ışığına çıkarttığımız 4 mezardan üçünde ortak şekilde birincil kremasyon uygulanmıştır. M5a numaralı mezarda birincil kremasyona ait herhangi bir karbon izine rastlanmamıştır (Şahin ve Özbey, 2018, s. 80-103). Bunun nedeni definecilerin tahribi olabilir. Bununla birlikte M5a'da mezar zeminini oluşturan ana kaya üzerinde, diğer üç mezardan farklı olarak, çukurların dolgu toprak ve kil ile tesviye edilerek düzeltilmesi bu mezarda normal gömü yapılmış olma olasılığını güçlendirmektedir. Mezarlar ana kayaya üzerine, ana kayadan faydalanılarak veya bağımsız bir şekilde kerpiç duvarla sandık mezar şeklinde imal edilmiştir. Mezarların tamamının üzeri şekilsiz kireç taşından plakalar ile örtülmüştür. Bu olumsuzluğa rağmen her dört mezarın bir aileye ait olabilecek kadar birbirlerine yakın tarihlerden olduğunu söylemek mümkündür. Birincil kremasyon nedeni ile iskelet kalıntılarından hareket edip cinsiyet veya yaş ayırımında yapamıyoruz. Ancak en son açtığımız M5d numaralı mezarda bulunan spatula, kaşık ve palet ile birlikte toplu hâlde çok sayıda unguanteriumun aile reisinin hekim olma olasılığını güçlendirmektedir (Şahin ve Özbey, 2018, s. 118, Görsel 119-120). Diğer 3 mezarda birer strigilis bulunması bunların delikanlı mezarı olabileceğini akla getirmektedir (Şahin ve Özbey, 2018, s. 102 *vd*. Kat. M5a-71, 110 Kat. M5b-12, 115 vd. Kat. M5c-10). Ancak bilindiği gibi, strigilis hamamlarda aynı zamanda kadınlar tarafından kullanılan bir temizlenme gerecidir (Whitmore, 2013, s. 18 *vd*. fig. 2-3). M5a ve M5c'de strigilis ile birlikte lagynos bulunmuş olması her iki mezarın kadına ait olma olasılığını güçlendirmektedir (Şahin ve Özbey, 2018, s. 82 *vd*. Kat. M5a-3, 113 Kat. M5c-1). M5b'de ise strigilisin yanında bronz oinochoenin tespit edilmesi bu mezarın ailenin delikanlısına ait olma olasılığını güçlendirmektedir (Şahin ve Özbey, 2018, s. 109 Kat. M5b-11). 4 mezar da *MS*. 1. yüzyıl içine tarihlenmektedir.

Ana kaya üzerine oturtulan M6 kalın kil ile oluşturulan duvarlara sahiptir (Şahin ve Özbey, 2018, s. 126-129 Görsel 121-126). Kil duvarlar ayrıca dıştan taş örgü ile desteklenmeden doğrudan üzeri kapak taşları ile kapatılmıştır. Ana kayadaki çukurlar ise

M5a'da olduğu gibi kil ile tesviye edilmiştir. Bu özelliği ile Apollonia Nekropolü'nde şimdiye kadar açtığımız en özgün örneklerinden birisidir. Ölçüler ve ele geçen kafatası mezarın bir çocuğa ait olabileceğine işaret etmektedir.

MS 1. yüzyılın 2. yarısına tarihlenen M8 numaralı mezar, kerpiç stroterli çatkı mezarlar grubuna girmektedir (Şahin ve Özbey, 2018, s. 134-136). Çatkıyı oluşturan kerpiç stroterler yaklaşık 42 x 42 *cm* boyutlarında kare şeklindeki 4 adet plakadan oluşmaktadır. Mevcut durumdan anlaşıldığı kadarıyla, mezarın kuzey uzun yanı ana kayanın düzeltilmesi ile diğer 3 taraf ise moloz taşlarla desteklenen kil duvar ile sınırlanmıştır.

12E numaralı parselinin içerisinde yer alan M9 numaralı mezar, peribolos duvarının kuzeydoğusunda uzanmaktadır (Şahin ve Özbey, 2018, s. 137). Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan mezarın sınırları ana kaya üzerine sıralanan şekilsiz taşlarla belirlenmiştir. Bu alanda yapılan kazılar neticesinde alt alta yerleştirilen iki mezar bulunmuştur; bundan dolayı mezarlar M9a (Şahin ve Özbey, 2018, s. 138-140) ve M9b (Şahin ve Özbey, 2018, s. 141-146) olarak adlandırılmıştır. Mezar buluntularına göre, daha alt seviyede yer alan M9b numaralı mezara *MÖ* 2-1. yüzyılda gömü yapılmışken, bunun üzerinde bulunan M9a numaralı mezar *MÖ* 1. yüzyılın ortalarına tarihlenmektedir. M9b numaralı mezar kil sanduka tipinde olup birincil kremasyon uygulanmıştır. M9a ise taş sanduka mezar grubuna girmekte olup normal gömü yapılmıştır. Bu farklılıklar hem zamanla ölü defin geleneklerindeki değişime, hem de mezarın aynı aile tarafından bir defa daha kullanılmadığına işaret etmektedir.

Üzeri kapak taşları ile örtülen kil sanduka tipindeki M22 numaralı mezarda birincil kremasyon dikkat çekmektedir (Şahin ve Özbey, 2018, s. 147-157). Mezarda bulunan ölü hediyeleri *MS* 1. yüzyılın 2. yarısından 3. yüzyıla kadar bir zaman aralığını göstermektedir. Bu nedenle mezarın MS. 2. yüzyıla ait olduğunu düşünüyoruz. Kaşlı yüzük, altın diadem ve boncuk gibi mezar hediyelerinden hareket ederek, mezarın bir kadına ait olduğunu söylemek hatalı olmayacaktır.

Büyük bölümü 15H'da olmak üzere 14H ve 15H numaralı parsellerin içinde kalan Sondaj V (Şahin ve Özbey, 2018, s. 158-159), Sondaj IV'ün yaklaşık 20 *m* kuzeydoğusunda, karşılama alanı olarak düşünülen en üst terasın ise yaklaşık 30 *m* güneydoğusunda yer almaktadır (Resim 6, 8). Eğimli bir arazide uzanan alanının yüzeyi moloz taş, ot ve çalılıkla kaplıdır. Sondaj alanı belirlenirken daha önce defineciler tarafından kaçak kazılarla açılan ve bir bölümü tekrar taş ve toprakla dolan bir oda mezar esas alınmıştır (Şahin ve Özbey, 2018, s. 158 Görsel 158). Hâlihazırda ¾'lük bölümü açıkta olan mezar, malta harcıyla tutturulan moloz taşlarla örülen duvarla oda şeklinde inşa edilmiştir.

Basit toprak mezarlar grubunda yer alan M11 (Şahin ve Özbey, 2018, s. 164-166) ve M15 (Şahin ve Özbey, 2018, s. 178-182) numaralı mezarlar, mezar hediyeleri ile Apollonia Nekropolünde ele geçirdiğimiz en erken tarihli örneklerdir. Bir çocuğa ait olduğunu düşündüğümüz M15 numaralı basit toprak mezar, buluntularına göre *MÖ* 4. yüzyıldan – 1. yüzyılın sonu arasında geniş bir zamana işaret etmektedir. Mezarda bulunan gri hamurlu unguentarium *MÖ* 4. yüzyıl 3. çeyreği tarihi ile hem Apollonia'da, hem de nekropol kazılarında bugüne kadar bulunan en erken tarihli buluntu olma özelliği göstermektedir (Şahin ve Özbey, 2018, s. 179 Kat. M15-1) . Diğer bir ifade ile Apollonia'da Pergamon Krallığı öncesine giden bir yerleşimin bulunduğunu açık bir şekilde belgelemektedirler.

M12, kazısı tamamlanan 15 kerpiç stroterli çatkı mezar içerisinde en iyi korunmuş olanıdır (Şahin ve Özbey, 2018, s. 167-171). Bu nedenle hem kerpiç mezarlara definin nasıl olduğu, hem de birincil kremasyon konusunda önemli bilgiler elde etmemize olanak vermiştir. Kazı çalışmaları esnasında her aşama dikkatlice belgelenmiş, böylece yapım şekli ve yapı elemanları hakkında önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Mezar buluntuları mezarın *MS* 1. yüzyıla ait olabileceğine işaret etmektedir.

Sondaj alanının kuzeybatısında yer alan M13 numaralı mezar, 14H numaralı açmasının kuzeybatısındadır (Şahin ve Özbey, 2018, s. 172-175). Doğu-batı yönünde ana kayanın oyulması ile oluşturulan mezar teknesinin kenarlarında oluşan boşluklar malta harcı kullanılarak moloz taş ve tuğla ile örülen duvarla tamamlanmıştır. Mezar buluntuları ağırlıkla *MS* 1. yüzyılın sonları ile 2. yüzyılın ilk yarısına işaret etmektedir. Mezar, bulunan sikkenin etkili korozyona uğraması nedeniyle yardımcı olamamış olsa da, mevcut buluntulara göre *MS* 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir.

Kuzey-güney doğrultuda uzanan M16 numaralı mezar, kerpiç stroterli çatkı mezarlar grubuna girmektedir (Şahin ve Özbey, 2018, s. 183-185). Buluntuları arasında yer alan unguentariuma göre, gömü Erken Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olmalıdır (Şahin ve Özbey, 2018, s. 184 Kat. M16-1).

Mezar 17, farklı iki gömü tespit edilmesi nedeniyle M17a ve M17b şeklinde iki alt başlıkta ele alınmıştır (Şahin ve Özbey, 2018, 185-189). İlk aşamada tek bir bireye ait olduğu düşünülen mezarda kazının ilerleyen safhalarında iki ayrı gömünün yapıldığı tespit edilmiştir. Mezarlardan erken evreye ait olan M17a numaralı mezarda herhangi bir buluntuya rastlanmadığı için gömü tarihini bilemiyoruz (Şahin ve Özbey, 2018, s. 186). İlk mezarın önemli ölçüde tahrip olmasına neden olan M17b numaralı ikinci mezar buluntuları yardımıyla *MS* 1. yüzyılın ortalarına tarihlenmektedir (Şahin ve Özbey, 2018, s. 187-189).

Kerpiç stroterli çatkı mezarlar grubunda yer alan M19 numaralı mezar, buluntuları yardımıyla *MÖ* 1- *MS*. 2. yüzyıl aralığında bir zamana tarihlenmektedir (Şahin ve Özbey, 2018, s. 192-196). Birincil kremesyon uygulanan kil kerpiç sanduka tipindeki M20 numaralı mezar (Şahin ve Özbey, 2018, 197-200), buluntularına göre *MS* 1. yüzyılın 2. yarısında tarihlenmektedir. M14 (Şahin ve Özbey, 2018, 176-177), M17a (Şahin ve Özbey, 2018, s. 186), M18 (Şahin ve Özbey, 2018, s. 190-191) ve M 21 (Şahin ve Özbey, 2018, s. 201-202) numaralı mezarlarda ise tarihlemeye yardımcı olabilecek herhangi bir mezar hediyesine rastlanmamıştır.

M12 numaralı mezarda elde ettiğimiz bulgulara göre kerpiç stroterli çatkı mezarlarda gömü şu şekilde olmaktadır: defin işlemi ana kaya yüzeyinin uygun şekilde düzeltilmesi ile başlamaktadır (Şahin ve Özbey, 2018, s. 207-208). Mezarda uzanma yönünü genellikle ana kayanın yapısı belirlemektedir. Mezar duvarları düzeltilen ana kayaya yaslanabildiği gibi moloz taşlarla desteklenen kil duvar ile de yapılabilmektedir. Bunu kerpiç stroterlerin yerleştirilmesi takip eder. Çatkıyı oluşturan kerpiç stroterler yaklaşık 42 x 42 *cm* boyutlarında kare şeklindeki plakalardan oluşmaktadır; mezarın büyüklüğüne göre stroter sayısı 3-5 adet arasında değişebilmektedir. Her bir sıradaki kerpiç stroterler semer dam şeklinde karşılıklı yan yana dizilmektedir; bundan dolayı bu tür mezarlara çatkı mezar adı verilmektedir. Her iki dar yanda açık kalan kısa kenarlar yine düz kerpiç stroterlerin dikey yerleştirilmesi ile kapatılmıştır (örnek olarak Şahin ve Özbey, 2018, s. 168 Görsel 175). Kerpiç sanduka mezarların aksine, çatkı mezarların üzerini kapamak için genellikle şekilsiz yassı taş blok kullanılmamıştır (örnek olarak Şahin ve Özbey, 2018, s. 117 Görsel 113-114).

Nekropol sahasında yaptığımız kazılarda 9 farklı tipte mezar tespit edebildik. Bunlar arasında dikkat çeken ilk mezar tipi 4 örnekle (M1, M2, M3 ve M4) "**Khamosorion Mezarlar**"dır (Resim 9). Tamamı daha önce defineciler tarafından bulunarak açılan mezarların ortalama uzunlukları 200 *cm*, genişlikleri 100 *cm* ve yükseklikleri 65-85 *cm* arasında değişmektedir. Her ne kadar defineciler tarafından tahrip edilmiş olsa da mezarlardan birisinde yetişkin bir erkeğe ait dizkapağına kadar korunmuş bacak kemikleri, başka bir mezarda ise en az iki yetişkine ait iskelet parçaları tespit edilmiştir. Yer veya yön seçimi konusunda herhangi bir kuralın olmadığı dikkat çekmektedir.

Nekropol alanında en sık görülen mezar tipi "**Taş Sanduka Mezarlar**"dır (Resim 10). Yaklaşık 230 *cm* uzunluk, 55 *cm* genişlik ve 75 *cm* yüksekliğe sahip bu tip mezarlarda sanduka bölümü toprak harçla örülmüş taş duvarla çevrilmiştir. İç yüzey kerpiç sıvalıdır. Mezarın üzeri kenarları düzeltilmemiş taş plakalar ile kapatılmıştır (Şahin ve Özbey, 2018, s. 80 *vd*. Görsel 93-94).

"**Kil Kerpiç Sanduka**" olarak adlandırdığımız mezar tipinde, sanduka bölümü

tamamen kille veya kalıpta hazırlanmış kerpiç bloklardan yapılmaktadır. Mezar duvarları, yüzeyi düzeltilmiş olan ana kayaya yaslanabildiği gibi, moloz taşlarla desteklenen kil duvar ile de sınırlanabilmektedir (Resim 11). Bu tipte, kerpiç mezarlarda görülen çatkı şeklinde karşılıklı birbirine yaslanan 2-3 *cm* kalınlığında kil plakalarla oluşturulan bir iç zarf da bulunabilmektedir (Resim 12). Mezarların üzeri, taş sanduka mezarlarda olduğu gibi, kenarları düzeltilmemiş kaba kapak taşları ile kapatılmıştır. Genellikle 4 büyük bloktan oluşan kapak plakaları çoğunlukla moloz taş duvar ve ana kaya üzerine oturmaktadır (Resim 13). Ancak doğrudan kil duvar üzerine oturan örnekler de vardır. Kapak plakaları belli bir düzen içerisinde kapatılmış ve aralara kilit taşları yerleştirilmiştir. Özellikle en üst sıraya oturtulan kilit taşını tespit etmeden kapak taşlarını kaldırıp mezarı açmak mümkün değildir. Mevcut mıh ve karbon izlerinden anlaşıldığı kadarıyla, bu tür mezarlarda genellikle birincil kremasyon uygulanmıştır.

Bir diğer grubu "**Kerpiç Stroterli Çatkı Mezarlar**" oluşturmaktadır (Resim 14). Tip olarak Kil Kerpiç Sanduka mezarlara benzemektedir. Bu grupta mezarın üzerini kapatan kerpiç stroterler yaklaşık 51x51 *cm* boyutlarında kare şeklindeki plakalardan oluşmaktadır; mezarın büyüklüğüne göre stroter sayısı 6-8 adet arasında değişebilmektedir. Kerpiç stroterler çatkı şeklinde yan yana dizilmektedir. Her iki dar yanda açık kalan bölümler yine düz kerpiç stroterler ile kapatılmıştır. Mezar, kerpiç stroterlerin arası birer santimetre kalınlığında kil harç ile sıvanarak dış dünyaya karşı tamamen yalıtılmaktadır (Resim 15). Mezarın güneydoğu uzun kenarı boyunca görülen yeşil renkli kil, dış yüzeyin tamamen sıvanmış olabileceğini düşündürmektedir. Kil-kerpiç sanduka mezarların aksine, çatkı mezarların üzerini kapamak için şekilsiz yassı taş blok nadir kullanılmıştır. Mezarda uzanma yönünü genellikle ana kayanın yapısı belirlemektedir. Bu grup mezarlarda da birincil kremasyon uygulanmıştır. Buluntuların üzerinde herhangi bir is veya yanma izine rastlanmaması, mezar hediyelerinin yakma işlemi tamamlandıktan sonra yerleştirildiğini düşündürmektedir (Resim 16).

Çatkı mezarlara ait bir diğer tipte, stroter yerine kil kiremit kullanılmıştır. "**Kiremit Çatkı Mezarlar**" olarak isimlendirdiğimiz tipe ait tek örnek bulunmaktadır (Resim 17). Çatkılar, yaklaşık kare şeklinde dökülmüş, pişirilmeden güneş altında kurutulduktan sonra kullanılan kil tuğlalardan oluşmaktadır. 180 *cm* uzunluğa, 67 *cm* genişliğe, 57 *cm* yüksekliğe sahip mezarın iki ucuna ayrıca taş kapaklar yerleştirilmiştir. Mezar teknesi ana kaya yüzeyindeki pürüzlü çukurların düzeltilmesi ile oluşturulmuştur.

Bir diğer grup "**Basit Toprak Mezarlar**"dır (Resim 18). Ortalama 100 *cm* uzunluğa, 65 *cm* genişliğe ve 30 *cm* derinliğe sahip olan bu tür mezarlarda tekne sınırlarını, moloz taş ve ana kayanın kesiliş şekli oluşturmaktadır. Üzerleri olasılıkla pişmiş toprak levhalar ile kapatılmıştır.

Bir diğer grup "**Basit Kil Sanduka Mezar**"dır (Resim 19). Tek örneğe sahip

olduğumuz tipte, mezarın duvarı kil ile yapılmaktadır. Üzeri ise diğer örneklerde olduğu gibi kenarları düzeltilmemiş taş plakalar ile kapatılmaktadır.

Nekropol kazılarında belirlediğimiz son tip "Basit Oda Mezarlar"dan oluşmaktadır (Resim 20). Bu tipte tuğla ve moloz taş kullanılarak malta harcı ile örülen duvarların çevirdiği odacık bulunmaktadır. Duvar kalınlığı ortalama 40 santimetredir. Mezarlar ortalama 310 *cm* uzunluğa, 160 *cm* genişliğe ve 90 *cm* derinliğe sahiptir. Yan kanatlarda kapı olmaması girişin üstten olduğunu düşündürmektedir. Mezarın üzeri yine taş plakalar ile kapatılmaktadır.

Apollonia Nekropolü'nde bizden önce defineciler tarafından dağıtılan mezarlardan anlaşıldığı kadarı ile "Podyumlu Mezarlar" olarak adlandıracağımız bir diğer tip daha bulunmaktadır. Yüzeye dağılan kenarları düzgün kesilmiş büyük taş bloklardan anlaşıldığı kadarı ile mezarlar ortalama 6 x 6 *m* ölçülerinde bir podyum üzerinde yükselmektedir (Aybek ve Öz, 2008, s. 288. –Şahin, 2016, s. 192 Resim 483-484)[12].

Sonuç olarak Apollonia Nekropolü'nde bugüne kadar tespit edilen mezar tipleri; kireç taşından ana kayanın tekne şeklinde oyulmasıyla oluşturulan khamosorion mezarlar, taş sanduka mezarlar, kil kerpiç sanduka mezarlar, kerpiç stroterli çatkı mezarlar, kiremit çatkı mezarlar, basit toprak mezarlar, basit kil sanduka mezarlar, oda mezarlar ve podyumlu mezarlar olmak üzere 9 tipte karşımıza çıkmaktadır. Oda mezarlar, tuğla veya moloz taşlarla horasan harcı ile örülerek yapılmaktadır. Kerpiç stroterli çatkı mezarlarda önce harçsız moloz taşlarla sınır belirlenmiş daha sonra kurutulmuş kerpiçle mezar duvarları oluşturulmuştur. Bu tür mezarların içerisinde genellikle birincil kremasyon uygulanmıştır. Mevcut mıh ve yanık izlerinden anlaşıldığı kadarıyla, ölü beden ahşap teneşir üzerine uzatıldıktan sonra yakma işlemi gerçekleştirilmiştir.

Mezarların üzerleri, özellikle sanduka mezarlarda, kenarları düzeltilmeden kaba bırakılmış kireç taşından kapak taşları ile kapatılmıştır; taş plakalar genellikle kenarları kaba bırakılmış 4 adet büyük taş plakadan oluşmaktadır. Kapak taşları belli bir düzen içerisinde kapatılmış ve aralara kilit taşları yerleştirilmiştir. Böylece mezarın sonradan açılması zorlaştırılmıştır. Zira kilit taşları alınmadan ve en üste oturtulan blok taş tespit edilmeden mezarı açmak mümkün değildir. Mezarların zeminlerini oluşturan ana kaya, khamosorionların ve oda mezarların dışında, genellikle düzeltilmemiştir. Bunun nedeni ölü bedenin doğrudan mezar zeminine değil de yakılması için ahşap teneşir üzerine uzatılması olmalıdır. Kil sanduka mezarlarda, mezar teknesi kil duvar ve düzeltilen ana kaya ile oluşturulmaktadır. Kil duvar dış yüzeyden moloz taşlarla örülen kuru duvar ile desteklenmiştir. Bu tip mezarların üzerleri kapak

[12] Bunlara ait 3 güzel örnek daha önce S. Aybek ve A.K. Öz tarafından tespit edilmiştir: Aybek ve Öz, 2004, s. 5 Fig. 21. - Aybek ve Öz, 2009, s. 328 *vd*. Çizim 2 Resim 3.

taşları ile kapatılmıştır. Kapak taşları çoğunlukla moloz taş duvar ve ana kaya üzerinde oturmaktadır. Ancak doğrudan kil duvar üzerine yerleştirilen örnekler de vardır.

Nekropol kazılarda M4, M11 ve M15 numaralı mezarlarda bulduğumuz ölü hediyeleri arasında *MÖ* 4. yüzyıla tarihlenen örneklerin yer alması, Pergamon Krallığı öncesi Apollonia'ya işaret etmektedir. Ancak kentin Helenistik Çağ öncesindeki adının aynı olup olmadığını henüz bilinmemektedir.

Kaynaklar

Abmeier, A. (1990). Zur geschichte von Apollonia am Rhyndakos, E. Schwertheim (Hrsg.), *Mysische Studien, Asia Minor Studien, 1*, 1-16.

Aybek, S. ve Öz, A. K. (2004). Preliminary report of the archaeological survey at Apollonia a.R. in Mysia, *Anatolia, 27*, 1-25.

Aybek, S. ve Öz, A. K. (2008). *Apollonia ad Rhyndacum (Gölyazı) ve Ulubat Gölü çevresi yüzey araştırması 2006 yılı raporu*. 25. Araştırma Sonuçları Toplantısı I (Ankara), 285-298.

Aybek, S. ve Öz, A. K. (2009). *Uluabat Gölü ve çevresi yüzey araştırması, 2007*. 26. Araştırma Sonuçları Toplantısı II (Ankara), 327-342.

Aybek, S. ve Dreyer, B. (2016). Der archäeologische Survey von Apollonia am Rhyndakos beim Uluabat-See und der Umgebung Mysiens in der Nordwest-Türkei 2006-2010. *Orient & Occident in Antiquity*, 2.

Hamilton, W. J. (1842). Researches in Asia Minor. *Pontus and Armenia: With some Account of their Antiquites and Geology*, 1.

Hasluck, F. W. (1910). *Cyzicus, Being Some Account of the History and Antiquities of that City, and of the District Adjacent to it, with the Towns of Apollonia Ad Rhyndacum, Miletupolis, Hadrianutherae, Priapus, Zeleia, etc*., Cambridge.

Fritze, H. von (1913). *Die antiken Münzen Mysiens*, Berlin.

Kawerau, G. ve Rehm, A. (1914). *Das Delphinion in Milet*, Th. Wiegand (Hrsg.), Milet: Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen seit dem Jahre 1899, Band 1,3, Berlin.

Lé Bas, M. P. ve Reinach, S. (1888). *Voyage archéologique en Gréce et en Asie Mineure*, Paris.

Mango, C. (1979). The Monostary of St. Constantine on Lake Apollon. *Dumbarton Oaks Papers*, 33, 329 *vd.*

Ötüken, Y., Durukan A., Acun, H. ve Pekak, S. (1986). T*ürkiye'de vakıf abideler ve eski eserler 4*, Ankara, 16-22.

Öz, A. K. (2017). *Uluabat Gölü çevresi mimari ve arkeolojik yüzey araştırması*, Bursa.

Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu'nun tarihi coğrafyası*. (çev. M. Pektaş), İstanbul.

Şahin, M., Polat, Y. ve Zimmermann, T. (2011). Der Hafen von Kapanca. ein neuer vorschlag zur lokalisation der stadt Caesarea Germanica. *OLBA*, 19, 203-232.

Şahin, M. (2016). *Bursa ve ilçeleri arkeolojik kültür envanteri II, Nilüfer ilçesi I*. Bursa.

Şahin, M. ve Özbey, A. S. (2018). *Nekropol Kazıları 20016-2017, Apollonia a.R. Araştırmaları I.* Bursa.

Tomay, B. (2015). *Apollonia ad Rhyndacum Nekropolü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Whitmore, A. M. (2013). *Small finds and the social environment of the Roman baths.* PhD Thesis, University of Iowa, Iowa Research Online.

Wroth, W. (1964). *Catalogue of the Greek Coins of Mysia*. A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum, London.

Yalman, B. (1987). Gölyazı köyü, Apollonia ad Rhyndacum. *İlgi*, 37, 7-12.

Extended Abstract

Salvage excavations at the Necropolis of ancient city of Apollonia, which is located in Gölyazı Neighbourhood at district of Nilüfer in the city of Bursa today, and on the southern border of Bithynia and Mysia regions according to ancient geography, took place in 2016 and 2017 because of the increased illicit excavations, with the permission of the Ministry of Culture and Tourism, under the directory of Bursa Archaeology Museum and with the scientific advisory of Bursa Uludağ University. 9 different types of graves are identified from 27 graves, which were unearthed through the excavations. A comprehensive introduction about salvage excavations included in the first band of Apollonia a. R. Research Series, "The Necropolis Excavations 2016-2017" was published in 2018. In this article, the terminology we suggested for the types of graves detected in Apollonia will be discussed with new updates.

Another point we would like to draw attention to is the name of the city of Apollonia. Apollonia is known as Apollonia ad Rhyndacum in the literature. "ad Rhyndacum" means near the Rhyndacum, and this stream (known as Kocasu/Orhaneli Stream today) feeds Lake Apolyont/Uluabat. However, the Rhyndacum/Kocasu Stream flows into the lake about 15 km southwest of the city. In other words, Apollonia, which is located in modern Gölyazı, has no direct relationship with Rhyndacum / Kocasu.

The necropolis area, which is estimately begin from the 3rd km of the Bursa-İzmir highway, continues for approximately 4 km until the remains of the tower, which determines the entrance of the ancient city. Before starting the salvage excavations in the Apollonia Necropolis, a site survey was conducted to identify the area and to determine the boundaries of the necropolis. Rescue excavations were carried out between the years 2016-2017 in 5 drilling areas, primarily in 1275 (formerly 503) parcels where graves were destroyed and plundered by illicit diggings.

Apollonia, located in Gölyazı, is known as Apollonia ad Rhyndakos. As it is known, since Apollonia was one of the most famous city names in antiquity, the names of the cities were tried to be distinguished by a number of different epithets. Up to the present, the ancient city located in Gölyazı was recognized as Apollonia ad Rhyndakos. Rhyndakos (Kocasu / Orhaneli Stream) is the river that feeds Apolyont / Uluabat Lake. However, Rhyndakos / Kocasu is about 15 km southwest of the city of Apollonia. In other words, Apollonia located in Gölyazı has no direct relationship with Rhyndakos / Kocasu.

9 types of tombs are identified in the Apollonia Necropolis so far; chamosorion tombs which formed by carving the limestone bedrock, stone cist graves, clay-mud brick cist graves, mud brick tile graves, roof tile (stroter) graves, simple earth graves, simple clay cist graves, chamber tombs and podium tombs. Chamber graves are made by brick or rubble stones and horasan mortar. Mud brick tile graves were firstly bounded with rubble without mortar and then the grave walls were built with dried mud brick. Primary cremation was performed in this type of tombs. As understood from the traces of burns and cut nails, after the dead body was stretched on a wood bench, the burning process was carried out.

Top of the graves, especially in cist graves; were covered with coarse limestone plates and these stone plates consist of 4 large stone slabs which are generally left coarse. The slabs were placed in a certain order and the keystones were placed between them. Thus, reopening of the tomb became difficult. Likewise it is not possible to open the grave before the keystones are taken and the plate on the upmost of

the grave is detected. Bedrock, which forms the floors of the tombs, is generally not smoothed except for the chamosorions and chamber graves. The reason for this should be the extension of the dead body is not directly on the grave floor but on a wood bench to be cremated. Clay cist graves were formed with clay walls and smoothed out bedrock. The clay wall was supported by a dry wall covered with rubble stones from the outer surface. This type of graves were covered with plates. Plates are mostly placed on rubble stone walls and bedrock. However, there are also examples, which placed directly on the clay wall.

There is no information about the first founding date of Apollonia in ancient literature. However, some scientists are trying to bring the history of the city back from the Hellenistic Period to the middle of the 5th century BC with the help of a few coins which scientist think they have been mint in Apollonia. The earliest written document, which mentions the city's name, Apollonia, was found in Miletus. This inscription dated to the middle of the 2nd century BC. In this inscription, it's mentioned that Apollonia, a colonial city, sent a delegation to renew its bilateral relationship with the main city Miletus. Also first coins, which consist the city name Apollonia, belongs to the mid-2nd century BC, equivalent to the period of the Pergamon Kingdom. For this reason, there are also those who accept that Apollonia was founded by the Pergamon between 183-150 BC.

In the necropolis excavations, dead gifts found in graves M4, M11 and M15 are dated in the 4th century BC, including the examples of the pre-Pergamon Kingdom indicates the existence of the city of Apollonia before. However, it is not yet known if the name of the city before the Hellenistic Age was the same.

Ekler

Resim 1 – 1. Derece Arkeolojik sit alanı kapsamına alınan nekropol yayıldığı olası alan

Resim 2 – Etrafı tel ile çevrilerek kurtarma kazısı yapılan 1275 (eski 503) numaralı parsel

Resim 3 – Mezarları kamufle etmek amacıyla kullanılan moloz taşlar.

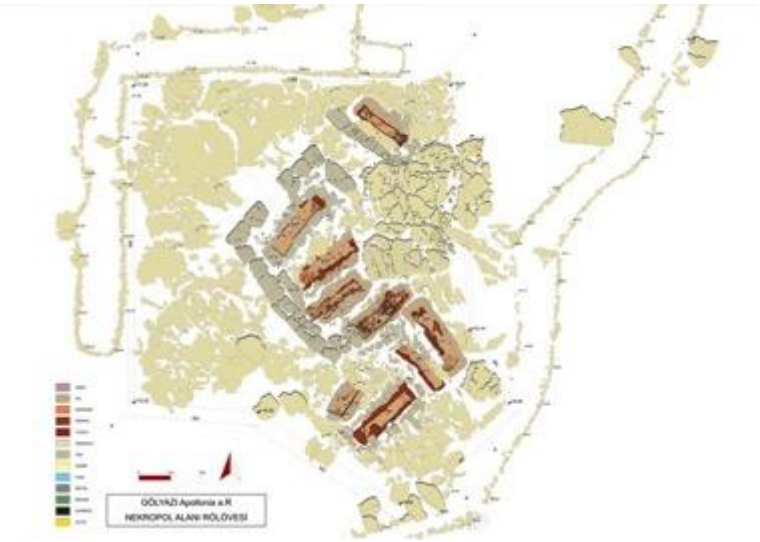
Resim 4 – Defineciler tarafından tahrip edilen mezar (Mezar M3)

Resim 5 - Defineciler tarafından tahrip edilen mezar (Mezar M4)

Resim 6- Apollonia Nekropol kazı alanı rölövesi

Resim 7- Sondaj IV'de açılan mezarlar toplu hâlde.

Resim 8 – Sondaj V'de açılan mezarlar toplu hâlde.

Resim 9 - Khamosorion Mezarlara örnek (Mezar M4)

Resim 10 – Taş Sanduka Mezarlar (Mezar M5a)

Resim 11 – Kil Kerpiç Sanduka (Mezar M7)

Resim 12 – Mezarın içerisinde yer alan zarf bölümü (Mezar M5b)

Resim 13 – Mezarın üzerine örtülen kapak plakaları (Mezar M5b)

Resim 14 - Kerpiç Stroterli Çatkı Mezar (Mezar M12)

Resim 15 - Kerpiç stroterin arasındaki boşluğun sıvanarak kapatılması (Mezar M12)

Resim 16 – Birincil kremasyonda mezar hediyesi üzerinde yanık izi bulunmamasına örnek (Mezar M20)

Resim 17 - Kiremit Çatkı Mezar (Mezar M16)

Resim 18 - Basit Toprak Mezar (Mezar M11)

Resim 19 - Basit Kil Sanduka Mezar (Mezar M6)

Resim 20 – Basit Oda Mezar (Mezar M 10)